

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

**Dostupnost sňatku na farnosti Pečky ve 2.
pol. 19. století v světle hospodářského
vývoje**

Bakalářská práce

Vypracovala

Adéla Štumpová

Vedoucí práce

Mgr. Markéta Pražáková Seligová, Ph.D.

Praha

2017

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí této práce Mgr. Markétě Seligové, Ph.D, za vedení a ochotu při vybírání tématu a stejně tak za její cenné rady. Rovněž děkuji i všem ostatním, kteří mi pomohli k realizaci této práce.

OBSAH

1. Úvod	5
2. Průmyslová revoluce a industrializace v českých zemích.....	6
2.1 Venkov v době industrializace českých zemí.....	8
3. Prameny a metoda.....	9
3.1 Matriky.....	9
3.2 Kritéria pro výběr matrik a metoda.....	11
4. Charakteristika vybraných farností.....	13
4.1 Charakteristika farnosti Pečky.....	13
4.1.1 Počátky chemizace v průběhu průmyslové revoluce	14
4.2 Charakteristika farnosti Dymokury.....	15
4.2.1 Cukrovarství v Čechách v 19. st.	16
5. Analýza matričních záznamů dle rodinného stavu.....	19
5.1 Potenciální překážky bránící uzavření sňatku	21
5.2 Sňatkový věk.....	23
6. Analýza matričních záznamů dle geografického původu snoubenců.....	26
7. Analýza matričních záznamů dle sociálního původu snoubenců	30
8. Závěr.....	36
9. Obrazové přílohy.....	39
10. Prameny a literatura.....	40

1. Úvod

Rozhodla jsem se pro psaní této práce na základě zaměření svého bakalářského studia na fakultě humanitních studií. To se po celou dobu tříletého studia pohybovalo převážně ve sféře historických přednášek a seminářů. Mým úmyslem je v činnosti na poli historického bádání pokračovat i při studiu orální historie na magisterské úrovni.

Tento text se zaměřuje na sledování sňatkového věku snoubenců v obci Pečky ve druhé polovině 19. století. Má snahu přispět k všeobecnému poznání ohledně vztahu nově zaváděných průmyslových továren, konkrétně chemické továrny na výrobu umělých hnojiv, a dostupností sňatku. Vycházím přitom z předpokladu, že v místě farnosti Pečky, která byla čistě zemědělsky výdělečnou oblastí, se po založení továrny v roce 1872 mohli lidé začít žít i jiným způsobem nežli před jejím založením. Tím, že by najednou získali i jinou možnost obživy a výdělku, by mohlo k uzavírání sňatků docházet v nižším věku. Zdali se tato hypotéza prokáže, se dozvíme v průběhu zpracovávání dat z matričních zápisů v závěru této práce.

Vzhledem k povaze a zaměření této práce, musím pracovat převážně s prameny, s kterými obvykle operuje historická demografie. Budu pracovat s církevními matrikami, konkrétně s matrikou oddaných z farnosti Pečky a pro srovnání taktéž s matrikou oddaných z farnosti Dymokury.

Cílem této práce bude porozumět historickým pramenům a vybrat z nich potřebné informace k vytvoření alespoň základního historicky demografického pohledu na sňatkový věk v druhé polovině 19. století ve světle hospodářského vývoje na farnosti Pečky.

Výzkum budu provádět pomocí dvou desetiletých sond, které zasadím do různých období rozvoje obce Pečky. První sondu provedu v letech 1860-1869 tedy do let před zavedením továrny na výrobu hnojiv do Peček tj. roku 1872. Druhou sondu zasadím do let 1890-1899 tedy období vrcholného stádia rozvoje Peček, kdy vznikaly v blízkosti továrny na hnojiva i další průmyslové objekty jako například filiálka kolínské továrny na lučebniny založená roku 1898, nebo Bauerova chemická továrna založená roku 1891. Další sondy provedu v obci Dymokury, neboť zde probíhal podobný hospodářský vývoj jako v Pečkách a mě tudíž zajímá, zdali se tu taktéž projeví změny ve sňatkovém věku snoubenců. Budu se snažit ve všech sledovaných obdobích sledovat věk snoubenců při sňatku, jejich výchozí rodinný stav (vdovec/vdova, svobodný/svobodná) a taktéž jejich sociální a geografický původ. Vzhledem k podstatě práce, budu moci sledovat výše uvedené údaje a jejich vývoj v jedné farnosti se všemi jejími zvláštnostmi a získaná data porovnat s daty z jiných již

zpracovaných farností.¹Předpokládám, že tato mikroanalýza dané oblasti by mohla dále sloužit jakožto informační základna pro zpracování například celého kraje, nebo jako východisko jiné podrobnější práce na dané téma.

2. Průmyslová revoluce a industrializace v českých zemích

V této kapitole se chci zabývat industrializací na našem území. Půjde spíše o stručné seznámení s problematikou, jež stále podléhá odborným debatám a zkoumání. Není tudíž mým cílem uceleně vysvětlit všechny jevy, ale spíše uvést základní fakta a nastínit některé přístupy, které se využívají k pochopení těchto procesů. Více informací k jednotlivým jevům lze najít v odborné literatuře, kterou jsem využívala a jejíž seznam je na konci práce.

Na našem území se průmyslová revoluce objevila nejprve v oblastech, kde se zpracovával len, byly to oblasti severních Čech a Moravy, kde měla textilní výroba dlouhé roky tradici a taktéž se na tomto území vyskytovalo mnoho kvalifikovaných pracovníků. Zdejší obyvatelstvo nejprve procházelo formou tzv. protoindustrializace. Jde o fázi předcházející industrializaci. Vyznačovala se napojením místní domácí výroby na kupecký nákladnický systém, v rámci něhož kupci dodávali suroviny a zadruhé pak hotové polotovary exportovali. Díky tomuto předpokladu se na těchto území pak mohla v plné síle prosadit průmyslová revoluce.² Díky tomu, že průmyslová revoluce v jednom regionu vyvolala poptávku po železe a nových způsobech přepravy, došlo ke zvýšení těžby uhlí a k rozvoji strojírenství i v ostatních částech českých zemí. Zároveň se zvedla poptávka po zemědělských výrobcích a tak průmyslová revoluce ovlivnila i výrobní procesy v potravinářském průmyslu. Tím, že docházelo k zintenzivňování produktivity, bylo zemědělství schopné uživit větší počet obyvatel, zvedla se tím pádem populační reprodukce. Toto zvýšení tudíž nebylo zapříčiněno pouze sociálními zákonitostmi, ale v přeneseném duchu i procesy spojenými s průmyslovou revolucí.³ Nové technologie byly zaváděny v nově vznikajících cukrovarech, lihovarech a jiných potravinářských podnicích.⁴

Regiony, kterých se zdánlivě průmyslová revoluce nedotkla, se i tak do industrializace zapojily a to díky emigrantům. *"Můžeme říci, že obyvatelstvo českých zemí, které v 19. století*

¹ Výsledky byly porovnávány především s prací: Alexandra ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914)*. In *Historická demografie* 34, 2010, str. 0-114.

² Horská P., Maur E., Musil J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha. 2002. str. 131.

³ Petrářovi, J. a L.: *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha. 2000. str. 118

⁴ Horská P., Maur E., Musil J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha. 2002. str. 131.

patrně rostlo nejrychleji ve svých dějinách, se tak podílelo jako celek na příznivých důsledcích industrializace, zatímco od hranice českých zemí na východ se průmyslová revoluce rozvíjela v navzájem izolovaných oblastech bez blahodárného dopadu na hospodářský vývoj celých zemí a států."⁵

Industrializace na našem území probíhala pomaleji než ve zbytku západní Evropy, neboť byla Habsburská monarchie v první polovině 19. století zadlužena u Národní banky i soukromých bankovních domů. Přes polovinu výdajů dala monarchie za armádu a zbytek peněz pro chod státní správy si musela půjčovat.⁶ Díky této situaci mohli do nových technologií investovat pouze ti podnikatelé, kteří neměli potřebu si půjčovat peníze od banky. Velmi podstatnou roli při šíření průmyslové revoluce a nových technologií do všech koutů českých zemí měli zejména odborníci a řemeslníci, kteří přicházeli na naše území ze západní Evropy.

Vzhledem k tomu, že nové stroje používané v textilním průmyslu poháněly parní motory, došlo v monarchii k větší spotřebě uhlí. Cena palivového dřeva stále stoupala. Byly proto otevírány nové uhelné doly. Spotřeba uhlí rostla zejména díky výrobě ve strojírenství, chemickém průmyslu, potravinářském průmyslu a v průmyslu stavebních hmot. Důležitými odběrateli uhlí byly taktéž železárny, které rozvíjely železniční infrastrukturu a mimo jiné uhlí odebíraly i běžné domácnosti.⁷ Právě rozvoj železniční dopavy, která nejprve sloužila k dopravě surovin do továren, následně k distribuci vyrobeného zboží a nakonec i k přepravě osob, byl důležitým znakem industrializace. Zlepšovala se však i silniční síť a rozvíjela se i lodní doprava.⁸

Přelom 70. a 80. let 19. století je označován v českých zemích jako začátek tzv. druhé průmyslové revoluce. Zapříčinilo ji zavádění dalších nových technologií v masovém měřítku. Jednalo se především o využití elektrické energie v průmyslových výrobcích, v dopravě, v domácnostech apod. Dalším důležitým milníkem bylo vynalezení Thomasova zkujňovacího postupu při výrobě oceli a rozvoj výbušných benzinových motorů.⁹

⁵ Horská P., Maur E., Musil J.: Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa. Praha. 2002. str. 131.

⁶ Tamtéž. str. 131-135.

⁷ Matoušek, V.: Čechy krásné, Čechy mé: proměny krajiny Čech v době industriální. Praha. 2010. str. 137.

⁸ Jílek, F.: Studie o technice v českých zemích. Praha. 1986. str. 285.

⁹ Horská P., Maur E., Musil J.: Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa. Praha. 2002. str. 168.

2.1 Venkov v době industrializace českých zemí

Industrializace se v českých zemích nejvíce projevila ekonomickými a sociálními změnami v zemědělství, to však i nadále zůstalo vedle obchodu a průmyslu jedním ze tří nejdůležitějších ekonomických odvětví podle počtu zaměstnaných osob. V úředních statistikách lze najít, že v zemědělství v letech 1869-1910 stouvalo množství hospodařících rolníků, kdežto množství zemědělských nádeníků klesal. Lidí, kteří si vydělávali především díky zemědělství, v této době ubývalo, přestože hodnoty přírůstku populace dosahovaly vysokých hodnot. Příčinou byla zejména hojná migrace lidí ze zemědělských oblastí do oblastí průmyslových a do velkých měst. Z těchto oblastí odcházeli především ti lidé, kteří nevlastnili žádné hospodářství a neměli vidinu toho, že by nějaké v blízké době získali¹⁰

V roce 1867 byla zrušena ustanovení rakouské ústavy o nedělitelnosti selské usedlosti. Mezi venkovany se však nadále spíše praktikoval tradiční postup dědění, kdy hospodář statek předal pouze jednomu dědici. Nový hospodář měl následně vyplatit dědické podíly ostatním sourozencům. To obvykle usedlost ale velmi zatěžovalo, a z nedostatku financí tak často ostatní dosud svobodní sourozenci zůstávali na usedlosti v postavení čeledí. Tam kde naopak finanční problémy nenastaly, získávali hospodáři možnost investovat u podnikatelů z měst. Vzhledem k tomu, že se od roku 1848 mohli sedláci vykoupit z roboty, došlo k přísunu peněz na velkostatky. Ty pak měly dostatek peněz na modernizaci a zároveň potřebovaly více pracovních sil, dávaly tak vesnickým bezzemkům možnost si vydělat. Taktéž byli zaměstnáváni inženýři, stavitelé, správci, úředníci, lékaři apod. a tím vznikala tzv. venkovská inteligence.¹¹

Venkovské obyvatelstvo nejčastěji odcházelo do Prahy či do Vídně. Mezi další možnosti patřil odchod do zahraničí, především do průmyslové západní Evropy nebo přes moře, kde bylo mnoho volné půdy. Ti, kteří však neodešli nikam daleko z rodné vesnice, udržovali kontakty s rodinou. Vraceli se obvykle na výpomoc se sezónními pracemi a za to dostávali suroviny, kterých ve městě tolik nebylo.¹² Lidé, kteří na vesnici zůstali, měli díky migracím a úbytku obyvatelstva více prostoru k vlastnímu hospodaření.

¹⁰ Horská P., Maur E., Musil J.: Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa. Praha. 2002. str. 194.

¹¹ Tamtéž. str. 232.

¹² Petrání, J.: Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic. Praha. 2011. str. 329-330

3. **Prameny a metoda**

3.1 **Matriky**

Termín matrika se užívá pro úřední knihu, která se vede pro potřeby právní evidence a obsahuje zápisy jmen osob s některými vybranými osobními údaji a to podle zaměření matriky. Existují např. matriky kleriků, matriky univerzitní, matriky vojenské apod. Mezi nejrozšířenější pak patří matriky sňatků, křtů a úmrtí. Matriky církevní (katolické), které jsem využívala já ve své práci, jsou úřední knihy, které vedly pověření faráři, či laici. Vznikly z potřeb církve shromažďovat data o udělování svátostí v jednotlivých správních oblastech. Získávala tak přehled o jednotlivých úkonech, které duchovní prováděli. Postupem času se církevní matriky rozdělily do tří částí: matriky zemřelých, matriky pokřtěných a narozených a matriky oddaných.

V románských zemích se vedení matrik křtů, pohřbů a sňatků datuje už od 15. století a v českých zemích až od 16. století. Nejstarší matrika oddaných se na našem území objevila v Jáchymově v roce 1531, jednalo se o matriku evangelickou.¹³ Tridentský koncil probíhající v letech 1545 – 1563 se usnesl na nutnosti vést matriky sňatků.¹⁴ Tento koncil nařizoval, aby farář vedl knihu, do které bude zapisovat jména snoubenců a jejich svědků a den a místo, kde dojde k uzavření manželství.¹⁵ Církev tímto chtěla docílit nejen evidence jednotlivých udělení svátostí, ale taktéž tímto způsobem faráři vlastně uváděli, kolik jaké duchovní práce na své farnosti odváděli.

Vzhledem k tomu, že se opakovaně objevovala nařízení vést matriky, je pravděpodobné, že zavádění matrik do praxe nějakou dobu trvalo. Jedním z takovýchto nařízení byla olomoucká synoda z roku 1591 a druhým takovým nařízením byla následně pražská synoda z roku 1614. Římský rituál z téhož roku upravil a předepsal novou podobu zápisu matričních formulí. Díky tomuto rituálu se měla stabilizovat nutnost vést tři různé matriky na zápis křtů, sňatků a úmrtí. Toto vedení matrik se ale nedodržovalo a zápisy se vedly v tzv. matrice trojitě.¹⁶ V letech 1624-1667 uskutečnil kardinál Arnošt z Harrachu rozsáhlou církevní reorganizaci, která byla nutná z důvodu poničení farní infrastruktury třicetiletou válkou. Tyto změny se dotýkaly samozřejmě i církevních matrik, jakožto

¹³ Šebánek, J. – Fiala, Z. – Hledíková, Z.: Česka diplomatika do roku 1848. Praha 1984. s. 272.

¹⁴ Rameš, V.: Slovník pro historiky a návštěvníky archivů. Praha 2005. s. 364-365.

¹⁵ Šebánek, J. – Fiala, Z. – Hledíková, Z.: Česka diplomatika do roku 1848. Praha 1984. s. 272.

¹⁶ Rameš, V.: Slovník pro historiky a návštěvníky archivů. Praha 2005. s. 364-365.

důležitého úředního dokumentu. Zhruba tedy od 30. let 17. století jsou na našem území matriky obecně vzato vedeny.¹⁷ Pražská synoda následně v roce 1685 nařídila, aby duchovní vedli matriky osobně.¹⁸ Matriky se v té době vyznačovaly formální nejednotností. V dřívějších dobách se nejčastěji v zápisech objevovala latina, jakožto tradiční jazyk církevní, postupně se však začala prosazovat i čeština nebo němčina. Vliv na jazykovou podobu zápisu tudíž mohla mít i národnost faráře a farníků. Zápis do matriky měl podobu vět po celé šíři stránky. Někteří faráři udržovali jimi zvolenou větnou formu, jiní naproti tomu preferovali vedení záznamů ve sloupcích.¹⁹ V matrice oddaných bylo udáváno jméno ženicha, stav, bydliště, jeho zaměstnání, jméno otce. V případě nevěsty se uvádělo jméno, stav, bydliště a jméno otce nebo předchozího partnera. V případě svědků byly zapisovány jména a bydliště.

Dalších změn se matriky dočkaly v době tereziánských a josefínských reforem. Pro období absolutisticko-osvícenských vládců je typický apel na přesnější vedení statistik obyvatel, daní a vojenství. V roce 1770 vydává Marie Terezie dvorský dekret, který nastartoval změny a sjednocování podoby matričního zápisu. V roce 1771 se v matrikách zavedl zápis čísla domů obyvatel, což přispělo k větší přehlednosti, jak tehdy, tak z hlediska dnešního bádání. Patent Josefa II z 20. 2. 1784 byl rozhodujícím a udržel se s malými změnami až do roku 1949. Došlo totiž k formální úpravě matričního zápisu do předem natištěných rubrik.²⁰ V roce 1784 taktéž Josef II uznal matriky jako veřejné listiny a zavedl nařízení psát zápisy v německém jazyce. Praxe byla však zřejmě jiná, neboť se i po roce 1784 objevují matriky, které mají předepsané sloupce v latině a i jejich zápis je pak tímto jazykem veden.²¹ Začátkem 19. století se v českých zemích již nejčastěji začínají objevovat matriky s česky předepsanými sloupci i záznamy. Podstatným mezníkem ve vývoji matrik v českých zemích byl i rok 1800, kdy měli faráři povinnost dělat opis matrik a zasílat je vikářům, kteří je následně zkontrolovali a odevzdali konzistoci. Tento způsob archivace přetrval až do 1. 1. 1950, kdy vstoupil v platnost nový matriční zákon.²²

¹⁷ Šebánek, J. – Fiala, Z. – Hledíková, Z.: Česká diplomatika do roku 1848. Praha 1984. s. 273.

¹⁸ Maur, E.: Vývoj matričního zápisu v Čechách. In: Historická demografie 6. Praha 1972.

¹⁹ <http://www.ceskearchivy.cz>. Státní oblastní archiv v Třeboni. Matriky římskokatolické církve.

²⁰ Rameš, V.: Slovník pro historiky a návštěvníky archivů. Praha 2005. s. 364-365.

²¹ Šebánek, J. – Fiala, Z. – Hledíková, Z.: Česká diplomatika do roku 1848. Praha 1984. s. 273.

²² Tamtéž. str. 273.

3.2 Kritéria pro výběr matrik a metoda

V této práci jsem pracovala s matrikami oddaných z farnosti Pečky.²³ Prvním kritériem pro výběr byla snaha najít takovou farnost, kde došlo k proměně jejího hospodářského rázu ve 2. pol. 19. století. Hledala jsem farnost, kde tradičně spíše přetrvával zemědělský způsob života a kde výnosy ze zemědělství přinášely hlavní formu obživy, ale zároveň zde byla v druhé polovině 19. století zavedena nějaká průmyslová výroba. Hledala jsem tudíž farnost, kde by se v průběhu druhé poloviny 19. století mohl proměnit zdroj příjmů z příjmů čistě ze zemědělské činnosti na příjmy taktéž z průmyslové výroby. Dalším faktorem pro výběr vhodné matriky byla kontinuita a úplnost vedených zápisů po celé sledované období. Při hledání farností v Polabské nížině jsem nakonec zvolila farnost Pečky, neboť to byla právě oblast, kde tradičně sídlilo zemědělství a v roce 1872 zde byla zavedena chemická továrna na výrobu umělých hnojiv, následována založením mnoha dalších průmyslových provozů. Velikou badatelskou výhodou jsem také spatřovala v tom, že obec Pečky spadá pod Státní oblastní archiv v Praze. Tento archiv je již z velké části digitalizovaný, tudíž jsem měla možnost procházet veškeré záznamy ze svého počítače.

V této práci jsem provedla dvě sondy ve farnosti Pečky. První sondu ve farnosti Pečky jsem zasadila do let těsně před založením chemické továrny na výrobu hnojiv tj. do let 1860-1869. Druhou sondu z farnosti Pečky jsem zasadila do let 1890-1899, kdy již byla tato továrna zaběhnutá několik let v provozu a navíc zde vznikaly i jiné průmyslové objekty jako například: strojírna a slévárna Josefa Suchého v Chvalovické ulici (1893) nebo kamenicko-sochařský závod Antonína Svobody (1895). Pro srovnání jsem taktéž použila data z farnosti Dymokury, kde se situace vyvíjela podobně jako v obci Pečky, tj. byla zde v 70. letech 19. století zavedena průmyslová výroba, konkrétně cukrovar.²⁴

Sledované matriky vždy obsahovaly zápis vedený v českém jazyce a jeho jednotlivé rubriky obsahovaly: datum sňatku, město a číslo domu, jméno oddávajícího kněze, jméno a příjmení nevěsty i ženicha, někdejší bydliště, a jméno, příjmení a stav jejich rodičů. U ženichova jména se také často uvádělo jeho zaměstnání. Dále se uvádělo jejich vyznání (katolické/nekatolické), jejich věk a zdali byli svobodní či ovdovělí. Mezi další údaje patřily jméno, příjmení stav a bydliště jejich svědků. Do kolonky "poznámky" se dále zapisovaly různá povolení od úřadů, či svolení otce s provdáním dcery v případě, že byla ještě nezletilá.

²³ SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03) a matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

²⁴ SOA Praha: farnost Dymokury, matrika oddaných 1843-1914 (Dymokury 09)

Věnovala jsem pozornost zápisům v matrikách a sledovala jsem jednotlivé sňatky a zapisovala si: odkud snoubenci pocházeli, jaký byl jejich sociální původ, kolik jim bylo let v den uzavření sňatku a zdali do sňatku vstupovali jako svobodné osoby, či jako ovdovělí. Sňatkový věk jsem sledovala z toho důvodu, že jsem se snažila prokázat mou výchozí hypotézu, tj. zdali se možnost výdělků z průmyslové výroby nějak pozitivně projevila na snižování průměrného sňatkového věku snoubenců. Vycházela jsem přitom z předpokladu, že založení chemické továrny na výrobu umělých hnojiv mohlo zajistit snoubencům i jinou formu výdělků nežli jen zemědělská činnost a tím pádem se zejména muži dříve zaopatřili a bylo v jejich finančních možnostech vzít si svou partnerku a založit s ní případně rodinu. Stálo jim tedy v cestě k uzavření manželství méně překážek a sňatek se pro ně stal dostupnějším.

Mezi další údaje, které jsem sledovala, patřil rodinný stav, v kterém snoubenci do manželství vstupovali. Průměrný sňatkový věk jsem propočítávala z věku všech svobodných snoubenců, tj. i těch, kteří si brali ovdovělého partnera.

Další údaj, který mě o snoubencích zajímal, byl jejich původ. Zajímalo mě, zdali mohl existovat vztah mezi nově založenou chemickou továrnou na výrobu umělých hnojiv a původem snoubenců, tudíž jestli pro ně tento vznik mohl být podnětem k přestěhování se za novou formou obživy. Samozřejmě si uvědomuji, že motivů, proč lidé do Peček přicházeli, mohla být celá spousta. Mohli se do Peček přestěhovat ještě jako malí s jejich rodiči, nebo se mohli například do Peček přestěhovat za sňatkem a až následně si zde najít i práci. Přesné motivy jejich příchodu do Peček není možné ze sledovaných matrik zjistit. Obyvatelé již nebyli ve svém pohybu v této době nijak omezováni. Jednalo se maximálně o různé administrativní překážky, které by překážely sňatku, jak již bylo řešeno v podkapitole o překážkách v uzavření sňatku.

Poslední údaj, který jsem se rozhodla sledovat, byl sociální původ snoubenců. Sledovala jsem sociální původ a jeho proměny v souvislosti se založením chemické továrny v Pečkách roku 1872 a postupnou industrializací oblasti.

Jednotlivá data jsem zpracovala do přehledných tabulek, které předkládám v dalších kapitolách. Tyto tabulky jsem se následně pokusila zanalyzovat a výsledky vhodně a kriticky interpretovat.

4. Charakteristika vybraných farností

4.1 Charakteristika farnosti Pečky

Město Pečky se nachází ve Středočeském kraji, zhruba 15km od města Kolín. Leží 194 m. n. m. Historie osídlení krajiny Peček sahá až do pravěku. Dle archeologických nálezů zde bylo husté osídlení. Nalezena byla různá obydlí typu neolitického a kamenné nástroje.²⁵ Poprvé se však Pečky objevují v darovací listině krále Přemysla Otakra II, kdy je zde jako svědek zmiňován Jan z Peček. V Pečkách se nenachází žádný hrad, zámek, nebo jakákoli tvrz. Důvodem je především to, že se Pečky v město rozrostly z malé zemědělské osady. Zmínka o zemědělské historii Peček je uvedena v zámeckém urbáři z r. 1553, kde stojí, že Bohouš z Bítova zde drží pět čtvrtí lánu a je tu i třináct dalších usedlostí o rozloze sedm a půl lánu. Ve vsi byl jeden masný krám a dvě krčmy. O téměř sto let později, v roce 1651, zde bylo celkem patnáct usedlostí, jejichž celková výměra se však od r. 1553 nezměnila. I okolí Peček vypadalo jinak než dnes. Úřední zpráva ze 13. září 1747 uvádí: "Směrem k Radimi se velký rybník rozprostíral, osázen byv štikami a kapry v 40 kopách a 30 kusech". Tam, kde údajně býval rybník, byly koncem 18. století už pouze pastviny a louky, postupem času se část z nich stala poli. Kdo a kdy rybník zrušil, nevíme.²⁶

Jedním z milníků v rozvoji Peček byla jistě stavba první státní dráhy v Čechách. Vedla od Olomouce, přes Českou Třebovou, Pardubice, a Kolín na Prahu. Železnice v Pečkách byla vystavěna v roce 1844. Dráha zajistila Pečkám širší obchodní možnosti, neboť zde přijížděly povozy s nákladním zbožím, vozy poštovní a dostavníky přivázející nové návštěvníky. V roce 1846 na území Peček koupil pozemky Karel Weinrich, který vlastnil malý cukrovar v Sadské, což je vesnice kousek od Peček, a postavil zde malou továrnu na výrobu syrobu z řepy, tím dal Pečkám základ cukrovarnického průmyslu. Díky tomu, že měla továrnička velký úspěch, byla inspirací i okolním rolníkům, kteří s vidinou stejného úspěchu založili akciovou společnost a roku 1863 postavili v Pečkách rolnický akciový cukrovar, ten však po zhruba 11 letech zkrachoval a továrna nakonec taktéž skončila v rukou Weinricha. V roce 1871 byl v Pečkách založen první spolek Řemeslnická jednota, která měla podporovat nemocné řemeslníky, případně vdovy a sirotky po řemeslnících. Rok na to byla založena chemická továrna na výrobu umělých hnojiv a lučebnin, o kterou opírám své dvě pečské sondy. Založili

²⁵ Hellich, J.: Příspěvek k dějinám Peček. str.1.

²⁶ <http://www.pecky.cz/cs/mesto/o-meste/z-historie-mesta>

ji čestí akcionáři, akcie ale v následujících letech přešly do rukou Němcům a až v roce 1890 se vrátily do rukou českých, jelikož je vykoupila Kolínská úvěrní banka. Mezi další továrny, které zde byly založeny, patřila například továrna na hospodářské a obráběcí stroje, továrna na výrobu chemického síranu, nebo továrna na výrobu cikorky.²⁷

Díky tomuto průmyslovému boomu se rozhodlo obecní zastupitelstvo poslat žádost císařskému dvoru ohledně povýšení obce na městys. K povýšení však došlo až o 9 let později v roce 1879. V průběhu dalších desítek let se zastupitelstvo snažilo povýšit z městyse na město, k tomu došlo v roce 1925, kdy povolení schválilo tehdejší ministerstvo vnitra Československé republiky. V roce 1931 získalo město svůj městský znak, v kterém se krásně odráží historie města (viz. obr. č. 1). Nachází se na něm červená silueta továrny s vysokým komínem, která odkazuje k rozvinutému průmyslu, dále je na něm vyobrazená cukrová homole obalená papírem jako symbol cukrovarnictví, a jako poslední znak obsahuje zlatý klas odkazující k zemědělské historii města.²⁸

4.1.1 Počátky chemizace v průběhu průmyslové revoluce

Vzhledem k tomu, že ve své práci považuji za nejdůležitější milník ve změně průměrného sňatkového věku právě založení chemické továrny na výrobu umělých hnojiv v roce 1872 v Pečkách, rozhodla jsem se, že v této podkapitole krátce představím počátky chemizace zemědělství.

Významným znakem průmyslové revoluce, jak v Evropě tak postupem doby i v českých zemích, bylo zavádění minerálních hnojiv. Poprvé se objevilo používání minerálních hnojiv v Nizozemsku na přelomu 17. a 18. století, ve zbytku Evropy se obchod s těmito hnojivy ustálil až v 19. století.²⁹ Před začátkem průmyslové výroby umělých hnojiv se nejhojněji používala, kromě různých kompostů, zejména chlévská mrva. Mimo to se využíval různý popel, nebo bláto z rybníků. Jedním z prvních umělých hnojiv bylo vápno. Na konci 40. let 19. století se na našem území začala používat k hnojení kostní moučka. Toto pokrokové hnojení bylo využíváno především na velkostatech, na menších hospodářstvích chyběly zejména finance a tak se hnojilo hlavní pomocí hlíny z kompostů, nebo močůvkou z jímek. V době největšího agrárního rozvoje tj. v letech 1850-1890 se u nás začala vyrábět velká většina

²⁷ Volák, F.: Město Pečky- historie. str. 1-7.

²⁸ <http://www.pecky.cz/cs/mesto/o-meste/z-historie-mesta>.

²⁹ Petrůňovi, J. a L.: Rolník v evropské tradiční kultuře. Praha. 2000. str. 155.

známých umělých hnojiv.³⁰ V 70. letech 19. století se ve velkém vyráběla především fosforečná hnojiva a jejich produkce stále stoupala. První továrna na fosforečná hnojiva byla založena v Kolíně v roce 1870. Již před 1. světovou válkou dosahovala průměrná spotřeba umělých hnojiv v českých zemích asi 500-600 tisíc tun. Když to porovnáme tak v 70. letech 19. století připadalo na 1 ha půdy asi 1 kg živin, v prvním desetiletí 20. století to bylo již 25 kg. Tím, že bylo zemědělství chemizováno, docházelo k přímému zasahování do biologického charakteru výroby a tak byla jeho intenzifikace okamžitá a účinná.³¹ Jeleček ve své práci zmiňuje, že existuje vztah mezi využíváním umělých hnojiv a zánikem úhorového hospodaření, s tím, že bylo nahrazeno hospodařením volným. Taktéž zmiňuje, že především česká zemědělská buržoazie dala vystavět v oblasti Polabí několik továren, mimo jiné právě továrnu na výrobu umělých hnojiv v Pečkách v roce 1872, a tím pomáhala k zvyšování produkce cukrovky a zlepšováním vazeb mezi zemědělstvím a průmyslovou výrobou.³²

4.2 Charakteristika farnosti Dymokury

Obec Dymokury se nachází ve Středočeském kraji přibližně 12km od Poděbrad. Leží 203 m. n. m.

Hlavním zdrojem informací o Dymokurech mi byla dymokurská kronika. Kronika byla založena po 1. světové válce, od té doby již do ní zapisovali tři kronikáři – Josef Nezbeda (do kroniky zaznamenal zpětně i události před válkou), Bohumil Hladký (od 1955 do 1978, zpětně zaznamenal i události let 1946 - 1954) a od roku 1979 současný kronikář Václav Sobota.

Mohlo by se zdát, že jsou Dymokury "klasickou" českou vesnicí. Tato vesnice má však poměrně dlouhou historii. Tato historie sahá až do 13. st., kdy zdejší tvrz obýval Soběslav z Dymokur. Následná staletí se tu střídaly různé rody, rodiny a obec se jejich působením stále rozrůstala. Tendence ke zvětšování své velikosti měly Dymokury až do období první republiky. V roce 1825 spadalo pod panství Dymokury 31 vesnic, ve kterých žilo 9136 stálých obyvatel. K tomuto panství rovněž patřilo sedm lovných revírů a 47 rybníků, které svou plochou zabíraly téměř šestinu celé rozlohy. Díky velkému počtu rybníků, nízké nadmořské výšce a celkovému reliéfu krajiny můžeme říct, že oblast spadá do typicky

³⁰ Jindra Z., Jakubec I.: Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce Habsburské monarchie. Praha. 2006. str. 138.

³¹ Lom, F.: K počátkům používání umělých hnojiv v Čechách. Praha. 1930. str. 3-5.

³² Jeleček, L.: Zemědělství a půdní fond v Čechách ve 2. polovině 19. století. Praha. 1985. str. 99-101.

agrární kategorie. Velkostatek, který na území Dymokur vznikl, spravoval i mnoho průmyslových budov. Patřil mezi ně i cukrovar vybudovaný v roce 1871. Další budovou byl například pivovar v Dymokurech, cukrovar v Městci Králové, mlýn v Komárově, cihelna ve Žlunicích, či parní mlékárna v Dymokurech. V okolí Dymokur se nachází velké množství lesů, v kterých se nejčastěji objevují duby, břízy a habry. Pro rod Czerninů, kteří převzali správu panství v 19. st., vždy bylo zpracování okolního lesního porostu důležitým zdrojem výnosů. V okolních lesích se často pořádaly hony na divokou zvěř, která se tu nacházela v hojném počtu. Pořádání honů bylo ve své době oblíbenou kratochvílí místní šlechty. Menší podniky a obchodování se tu rozvíjelo již před zavedením větších průmyslových továren. V roce 1909 bylo v Dymokurech devět kupců, šest hospod, dvě kovárny, dva krejčí, tři řezníci, tři truhláři a tři zámečníci. Celkově bylo v Dymokurech postaveno 189 stavení, ve kterých žilo 599 mužů a 702 žen.³³

Dymokurský cukrovar založili roku 1871 zdejší rolníci jako akciovou společnost. Krize, která postihovala cukrovary po celých českých zemích, však postihla i cukrovar v Dymokurech a proto byl odkoupen místním velkostatkem. Ten v té době patřil rodu Czerninů, který na velkostatku sídlil. Po konci první světové války se znovu uvažovalo o obnově akciové společnosti, majitel Czernin však požadoval příliš mnoho akcií, což se nelíbilo potenciálním investorům a tak z tohoto nápadu sešlo.³⁴

4.2.1 Cukrovarství v Čechách v 19. st.

V této podkapitole bych ráda, vzhledem k založení cukrovaru v Dymokurech, na kterém zakládám jednu ze svých sond, přiblížila vývoj cukrovarnictví v Čechách.

První továrny vznikaly v přímořských státech, především v západní a ve střední Evropě. V druhé polovině 18. století vznikaly továrny hlavně Rakousku, a následně na území dnešního Německa a Chorvatska, všechny ale později zanikly. První továrnou v Čechách byla továrna na Zbraslavi založená roku 1787. Založil ji Valon Josef de Sauvaigne. Byla založena v bývalém cisterciáckém klášteře. Měsíčně dokázala vyrobit až 100 tun rafinády a to ve 12 kotlích, na kterých pracovalo 75 dělníků. První roky tato továrna velice prosperovala. Nicméně to se postupem času změnilo, neboť její výroba byla velmi nákladná a sama nevyprodukovala dostatečné množství výdělků na zdokonalování postupů a technologií, které v ní byly zastoupeny.³⁵

³³ Nezbeda, J.: Kronika obce Dymokury. 3. díl. str. 267.

³⁴ Tamtéž. str. 15.

³⁵ Dudek, F.: Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872. Praha. 1979. str. 220.

Zakládání cukrovarů šlo ruku v ruce s pěstováním cukrové řepy. Hlavním iniciátorem pro pěstování cukrové řepy v Čechách byla Vlasteneckohospodářská společnost v Praze. Co se týkalo technické stránky pěstování, té se věnovali především vysokoškolsí profesori. Až do začátku 19. století byly pokusy o pěstování cukrové řepy spíše neúspěšné. Novou nadějí a popudem pro české zemědělcce k pěstování cukrové řepy byla Napoleonova kontinentální uzávěra z roku 1806, která znemožňovala dovážet třtinový cukr především z anglických kolonií. Nedostatek cukru tak podnítil jeho výrobu v celé Evropě. Pokusy s pěstováním cukrové řepy se šířily z Německa, Francie, Rakouska a především se pak uchytily v českých zemích. Napoleonova uzávěra měla významný vliv na zvyšování cen cukru. U nás se opět iniciativy chytila Vlasteneckohospodářská společnost, která svou silnou propagandou podnítila v českých vrchnostech zájem o pěstování cukrové řepy, a tím významně ovlivnila české hospodářství. Začaly vznikat nové cukrovarny a roku 1812 dosáhly svého vrcholu, následně docházelo k úpadku a menší cukrovarny musely zavírat svoji výrobu. Zapříčinil to zejména fakt, že byl zrušen kontinentální systém a do Evropy začal proudit levný surový koloniální cukr, kterému ten řepný nemohl konkurovat.³⁶ K obnovení zašlé slávy cukrovarů bylo potřeba zajistit dostatečné množství cukrové řepy, s čímž české země zápasily nejvíce. Pomohly jim až české strojírenské závody, které jim pomohly zmodernizovat nejrůznější výrobní postupy a procesy.³⁷ Na velkostatecích, kde byli i majitelé i úředníci nakloněny novým věcem více, než na malých zemědělských usedlostech, se změna k lepšímu projevovala snáze a rychleji. V menších vesnicích a na menších usedlostech nebyl pro modernizaci ani potřebný zájem. Kromě výroby cukru bylo zapotřebí i to, aby šel cukr na odbyt. To se dařilo například díky velké oblibě pití kávy, zejména ve městech, a později u šlechtických vrstev i čaje.

Na začátku 19. století měly sice cukrovarny stále ještě manufakturní ráz, nicméně už se dá mluvit o cukrovarnictví jako o průmyslu. Cukrovarství bylo jedním z nejvyvinutějších průmyslových odvětví, které se v Čechách objevilo. V druhé polovině 19. století si získalo takovou oblibu, že ho můžeme označit za jedno z nejpobulárnějších odvětví vůbec. Od té doby patří mezi nejdůležitější průmyslové obory v potravinářství. Obzvlášť důležité bylo pro národní hospodářství řepářství, které přímo souviselo s rozvojem a budováním nových cukrovarů. Ve své době měl cukr takový význam, že se mu říkalo "bílé zlato". Zemědělství, řepářství a cukrovarství spolu tak těsně souviselo, že vzestup, či úpadek jednoho, ovlivňoval silnou měrou zbylé dva. Cukrovarny, které vznikaly v zemědělských oblastech, přinášely

³⁶ Jindra Z., Jakubec I.: Vývoj zemědělství in: Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce Habsburské monarchie. Praha. 2006. str. 97.

³⁷ Tamtéž. str. 11.

místnímu obyvatelstvu nespočet nových pracovních míst. Zejména v době kampaní v těchto průmyslových budovách pracovaly tisíce dělníků, a ačkoliv často docházelo ke konfliktům mezi dělníky a jejich zaměstnavateli, stále se jednalo o velice prosperující činnost.³⁸

Cukrovarství se ovšem stalo výchozím bodem i pro jiná průmyslová odvětví. Spolu s ním se rozvíjelo například pečivářství, cukrovinkářství, konservárny na ovoce, lihovary apod. Díky tomu, že se v těchto továrnách hojně využívalo uhlí a koks, tak tím byl nastartován i těžební a hutnický průmysl. To zase zaměstnávalo železnice, tudíž, tam kde nebyly, a byly přitom potřeba, se tvořily železnice nové, a tam, kde už byly, se opravovaly koleje a modernizovala se trať. V době kampaně se do cukrovarů přivážela zejména řepa. Ta se vozila buď ve vlcích, nebo zvířecími potahy, později pak i auty.³⁹

Co se týče cukrovarských vynálezů a různých moderních strojů, tak ani zde nebyli čeští strojaři pozadu. Světovému cukrovarství přinesli ve své době řadu moderních vylepšení. Byla to například Wellner-Jelínkova odparka, Herold-Lexův zrníč, Mikovo hasidlo, váha na difúzní šťávu. Gollerovy nože a různé další. Spolupráce mezi cukrovarníky a strojaři pokračovala až do začátku první světové války. Koncem 19. století a začátkem století 20. byla v zařizování cukrovarů strojírna Breitfeld-Daněk na samé špičce. České strojírní vybudovaly mnoho cukrovarů po celém světě. Zaváděly cukrovary například v Itálii, na Balkáně a i v dalších zámořských destinacích.⁴⁰

Obyvatelé se vykupovali ze svých poddanských břemen, a to různými finančními částkami, které spláceli třeba i po dobu několika let. Velkostatkáři, kterými byli zpravidla šlechticové, tak sice přišli o bezplatnou pracovní sílu a zároveň peněžní částky plynoucí z dávek, které museli poddaní odvádět, nicméně tak získali na druhou stranu kapitál, se kterým mohli nadále investovat. Jednou z oblastí, která se právě zdála ideální pro podnikání, bylo zakládání průmyslových objektů v úrodných a klimaticky příznivých nížinách. Právě cukrovarnictví bylo v tomto ohledu ideálním spojením agrární složky a průmyslové složky. V agrárních oblastech se totiž mohla rovnou pěstovat cukrová řepa a nebylo tak složité ji následně dovážet do cukrovarů. To byl případ i v Dymokurech.

Cukrovary v 50. letech vznikaly nejčastěji jako součásti velkostatků, proto měly nejčastěji za majitele šlechtice. Obecně vzato nebyly v polovině 19. století v habsburské monarchii nejpříznivější podmínky pro zakládání cukrovarů. Do roku 1849 se totiž výroba cukru nedanila. To se změnilo s kampaní roku 1850-1851 a v dalších letech se stále

³⁸ Jeleček, L.: Zemědělství a půdní fond v Čechách ve 2. polovině 19. století. Praha. 1985. str. 65

³⁹ Jílek, F.: Studie o technice v českých zemích. Praha. 1986. str. 285.

⁴⁰ Tamtéž. str. 165.

zvyšovala. Z původních 5 na 8 kr. (1851) na 12 kr. (1853) a následně na 18 kr. (1857) za vídeňský cent (= 56,006 kg) zpracované řepy.⁴¹ Dalším zhoršením podmínek pro zakládání nových cukrovarů byly špatné klimatické podmínky, které se projevily v letech 1850-1852. Pokles úrody cukrovky v některých oblastech dosáhl až 50%. V těchto letech bylo v Čechách založeno 28 nových cukrovarů a 11 jich živnost ukončilo.⁴²

5. Analýza matričních záznamů dle rodinného stavu

V této a následujících kapitolách bych již čtenáře ráda seznámila s výsledky analýz matričních záznamů dle různých faktorů.

V níže uvedených tabulkách č. 1 a 2 jsou uvedeny výsledky analýzy oddacích matričních záznamů dle rodinného stavu na farnosti Pečky.

Tabulka č. 1 - Rodinný stav snoubenců na farnosti Pečky				
Období 1860-1869				
Rodinný stav	Ženy		Muži	
	Počet	%	Počet	%
Svobodní	92	92	85	85
Ovdovělí	8	8	15	15
Celkem	100	100	100	100

Tabulka č. 2 - Rodinný stav snoubenců na farnosti Pečky				
Období 1890-1899				
Rodinný stav	Ženy		Muži	
	Počet	%	Počet	%
Svobodní	163	90,6	153	85
Ovdovělí	17	9,4	27	15
Celkem	180	100	180	100

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03) a matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

⁴¹ Diviš, J.: Příspěvky k dějinám průmyslu cukrovarnického v Čechách: Spolek cukrovarníků východních Čech. Pardubice. 1984. str. 113

⁴² Tamtéž. str. 113

Při bližším pohledu na tabulky č. 1 a 2 zjistíme, že se jedná o jednoduché shrnutí rodinných stavů snoubenců, kteří vstupovali do manželství v letech 1860-1869 a 1890-1899. Na první pohled je patrné, že většina párů byla z řad svobodných osob s tím, že svobodných žen bylo o něco více nežli svobodných mužů. Naopak mezi osobami ovdovělými převládali muži. Proč tomu tak bylo, nám přiblíží detailnější tabulky s informacemi ohledně typů sňatků z hlediska rodinného stavu, se kterým se běžně v oddacích matrikách setkáváme.

Tabulka č. 3 - Sňatky ve farnosti Pečky podle rodinného stavu snoubenců						
Období 1860-1869						
Ženich	Nevěsta					
	Počet			%		
	Svobodná	Vdova	Celkem	Svobodná	Vdova	Celkem
Svobodný	79	6	85	79	6	85
Vdovec	13	2	15	13	2	15
Celkem	92	8	100	92	8	100

Tabulka č. 4 - Sňatky ve farnosti Pečky podle rodinného stavu snoubenců						
Období 1890-1899						
Ženich	Něvěsta					
	Počet			%		
	Svobodná	Vdova	Celkem	Svobodná	Vdova	Celkem
Svobodný	144	9	153	80	5	85
Vdovec	19	8	27	10,6	4,4	15
Celkem	163	17	180	90,6	9,4	100

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03) a matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

Při pohledu na tabulky č. 3 a č. 4 si opět můžeme všimnout, že nejčastěji byly sňatky uzavírány mezi snoubenci, kteří byli oba ještě svobodní, a tudíž vstupovali do manželství poprvé. V letech 1860-1869 dosahoval tento typ svazku 79% a v letech 1890-1899 dosahoval 80%. Konkrétně v letech 1860-1869 bylo celkově uzavřeno 79 sňatků, kdy byli oba snoubenci

svobodní a v letech 1890-1899 jich bylo 144. Nesledujeme tudíž ani klesající ani stoupající tendenci. Pro porovnání uvádím i data z farnosti Libčany⁴³, zde v letech 1850-1879 dosahoval tento typ svazku také 79% a v letech 1880-1914 85%.⁴⁴ Ačkoliv letopočty zde nejsou zcela přesné, velmi se blíží sondám, které ve své práci provádím já, proto jsem se rozhodla je využít. Je vidět, že výsledky z Peček a výsledky z Libčan jsou zhruba stejné. Přisuzuji to faktu, že v Pečkách v 60. letech nebyla žádná průmyslová výroba, stejně tak jako Libčanech a měly tudíž podobný ráz. Druhým nejčastěji uzavíraným typem manželství byl svazek mezi ovdovělým mužem a svobodnou ženou. V 60. letech 19. st. šlo o 13% a v 90. letech 19. st. šlo o 10,6% z celkového množství uzavíraných manželství. Jedná se tudíž o určitý pokles. Na farnosti Libčany byl tento typ svazku méně častý, v obou případech necelých 5%. Naopak svazek mezi svobodnou dívkou a ovdovělým mužem zde dosahoval zhruba 10%. Nejméně uzavíraným typem svazku byl svazek mezi vdovami a svobodnými muži nebo mezi oběma ovdovělými snoubenci. Co se týká sňatků ovdovělých osob, můžeme v 90. letech sledovat zvýšenou tendenci těchto osob brát se. Je tedy možné, že zde probíhaly takové procesy, které umožňovaly ovdovělým párům vstupovat do manželství. Manželství, která byla uzavírána mezi vdovci a vdovami jsou obecně málo častá, a pokud se v historii objevovala, tak zejména v období různých demografických krizí, kdy bylo na sňatkovém poli obecně málo svobodných jedinců.⁴⁵

5.1 Potenciální překážky bránící sňatku

Překážky bránící uzavření sňatku vrcholily zejména v 16. a 17. století, nicméně i po roce 1781 některé existovaly. Nejvíce se překážky objevovaly po třicetileté válce, kdy vrchnosti potřebovaly nejvíce pracovních sil, a tudíž byl odchod do jiného panství velmi nežádoucí. Tehdy se vedly knihy zaznamenávající sňatky mezi panstvími, evidovalo se tak kolik lidí se vezme mimo panství a kolik lidí do panství naopak přibude.⁴⁶ Nebylo těžké vzít si někoho pouze z jiného panství, ale taktéž bylo těžké odejít jako vesničan a provdat se do města. Občas se mohlo stát, že bylo obtížné vzít si dokonce člověka ze stejné vesnice, neboť lidé mohli bydlet na jejích opačných koncích, kdy vesnicí procházela hranice panství, i v

⁴³ Farnost Libčany se nachází 10 km od Hradce Králové. V době, pro kterou uvádím data pro srovnání, byly Libčany čistě zemědělskou oblastí. Nenacházela se zde žádná průmyslová výroba a proto mě zajímalo porovnání s mými výsledky.

⁴⁴ Šikulová, A.: Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914). In Historická demografie 34. 2010. str. 131.

⁴⁵ Dokoupil, L.: Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století, Praha. 1999. str. 80.

⁴⁶ Klabouch, J.: Manželství a rodina v minulosti. Praha. 1962. str. 81-82.

tomto případě pak bylo potřeba požádat o povolení. Vztít si někoho vypadalo zhruba takto: nejprve bylo zapotřebí podat ohlašovací lístek do vrchnostenské kanceláře, následně museli odevzdat příslušný obnos peněz, a v případě, že jim byla svatba povolena, tak kněz v místní farnosti vyvěsil ohlášky. K těmto ohláškám se pak během nedělních bohoslužeb mohli vyjadřovat lidé, podle kterých by k uzavření manželství nemělo dojít.⁴⁷

Po vydání patentu o zrušení nevolnictví bylo možno vzít si osobu z jiného panství nebo města. Nutnost podat ohlašovací lístek zůstala, nicméně už nebylo potřeba platit žádnou taxu. Ve stejném roce, díky tolerančnímu patentu, mohli uzavřít sňatek i osoby různého vyznání. V dalším roce byla zrušena nutnost zásnub a v roce 1783 vydal Josef II manželský patent. Tím byly manželské spory řešeny před civilními soudy a byl tak ukončen církevní monopol na manželské záležitosti trvající od 10. století.⁴⁸

Státní zaměstnanci se po roce 1800 mohli brát až ve chvíli, kdy dosáhli jistého postavení a výše platu. Učitelé se zase mohli brát až ve chvíli, kdy se starali o vlastní školu.⁴⁹ Od roku 1815 docházelo v celé monarchii k pokusům o omezení sňatečnosti u nejnižších vrstev, byla uzákoněna nutnost podat žádost k udělení souhlasu se sňatkem. Výjimku dostali pouze šlechta, úředníci, profesori, advokáti, majitelé statků, mistři, a majitelé kováren.⁵⁰ Při podání žádosti bylo třeba doložit, zdali má žadatel dostatečný příjem k tomu, aby uživil rodinu, dále musel oznámit údaje o bydlišti, o účasti na hodinách náboženství, potvrzení o zdravotní a psychické způsobilosti a souhlas vrchnosti. Tyto souhlasu od roku 1848 vydávaly obecní úřady, v roce 1868 však byla i tato nutnost souhlasu zrušena⁵¹ I přesto, že technicky již žádné překážky bránící uzavřít manželství neexistovaly, stávalo se, že zkrátka nebyly přijímány ohlašovací lístky. Ty se měly vydávat pouze sedlákům, majitelům domů a řemeslníkům. Ostatním až po zjištění majetkových poměrů.⁵²

Mezi další překážky bránící vstupu do manželství (jak pro církevní tak pro civilní zákony) patřily zejména: psychická choroba, nezletilost (podle Koldínova zákoníku byla dospělost u mužů 18 let a u žen 15 let, podle Občanského zákoníku z roku 1811 byla

⁴⁷ Klabouch, J.: Manželství a rodina v minulosti. Praha. 1962. str. 89

⁴⁸ Tamtéž. str. 120-121.

⁴⁹ Tamtéž. str. 130.

⁵⁰ Lenderová, M. - Rýdl, K.: Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století. Praha. 2006. str. 269.

⁵¹ Tamtéž. str. 269-270.

⁵² Heroldová, I.: Vesnická poddanská rodina v Čechách před vydáním patentu o zrušení nevolnictví a po něm. In: ČL 3. Roč. 68. 1981. str. 164.

dospělost u mužů 24let a u žen 15let)⁵³, impotence, pokrevnosti, vyšší kněžské svěcení, švagrovství, řeholní sliby, únos, zločin proti partnerovi (vražda, nevěra).⁵⁴

5.2 Sňatkový věk

Mezi nejdůležitější demografické ukazatele patří zejména sňatkový věk. Dříve tj. ve starém demografickém režimu svým způsobem ovlivňoval délku trvání manželství respektive délku fáze, kdy manželé mohli plodit potomky. Zde bych však ráda zmínila, že existovalo i určité procento dětí, které se nenarodily ve svazku manželském. Dříve byly takovéto děti a jejich matky často společností ostrakizovány, což jim případně stěžovalo vstup do manželství, nicméně v době masivní industrializace a urbanizace v 19. st. se tyto projevy sociální kontroly zejména na venkově postupně snižovaly a docházelo tak k odstranění stigmatizace jak svobodných matek, tak dětí nepocházejících z manželského svazku. Je však důležité brát na zřetel, že data, které máme k dispozici, se vždy týkají jen konkrétního místa, na kterém je prováděn výzkum, a navíc Čechy nebyly z hlediska sociálního, hospodářského nebo demografického vůbec homogenní.

Pokud mluvíme o sňatkovém věku, mluvíme o věku při prvním sňatku. Jedná se tedy pouze o svazky, kdy do manželství vstupují osoby svobodné, beroucí si jiné svobodné či ovdovělé jedince. Sňatkový věk se v církevních matrikách začal uvádět v roce 1784, kdy Josef II zavedl nový formulář, který obsahoval i kolonku o sňatkovém věku. V mém výzkumu tak již s tímto údajem nebyl žádný problém a obsahovaly ho všechny procházené záznamy.

V dvou námi sledovaných sondách z let 1860-1869 a 1890-1899 matrika oddaných obsahovala takové množství uzavřených sňatků, ze kterých je zajímavé sledovat, jaké tendence ohledně sňatkového věku se v námi sledované farnosti objevují.

⁵³Brouček, S. - Jeřábek, R.: Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Díl II. Praha. 2007. str. 936.

⁵⁴Ottův slovník naučný. Praha. 1888-1908.

Tab. č. 5 - Počet sňatků připadajících na jednotlivé věkové skupiny u svobodných snoubenců a průměrný sňatkový věk svobodných snoubenců na farnost Pečky								
Věk	1860-1869				1890-1899			
	Ženy		Muži		Ženy		Muži	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
15-19	10	10,9	0	0	13	8	0	0
20-24	40	43,5	22	25,9	91	55,8	65	42,5
25-29	20	21,7	32	37,6	42	25,8	65	42,5
30-34	13	14,1	24	28,2	15	9,2	16	10,5
35 a více	9	9,8	7	8,3	2	1,2	7	4,5
Celkem	92	100	85	100	163	100	153	100
Průměrný sňatkový věk	25,2		28,2		24,1		28,1	

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03) a matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

Při pohledu na tabulku č. 5, která se týká sňatkového věku osob, které vstupují do manželství poprvé na farnosti Pečky, je evidentní, že v letech 1860-1869, tedy v letech před zavedením průmyslové výroby, bylo obecně uzavíráno méně sňatků nežli tomu tak bylo v letech 1890-1899. V letech 1850-1930 se počet obyvatel díky industrializaci v Pečkách znásobil až šestkrát. To by mohlo značit, že založení chemické továrny na výrobu umělých hnojiv mělo jistý vliv na dostupnost sňatku. Vzhledem k zjištěným závěrům v kapitole o geografickém původu snoubenců se ukazuje, že spíše než imigrací z jiných oblastí do Peček, se zde projevil populační růst obyvatel. U žen je v obou sondách vidět, že nejčastěji uzavíraly sňatky ve věkové kategorii 20-24 a 25-29 přičemž právě v kategorii 20-24 se hodnota zvedla o více než 10%. Rapidně se totiž v 90. letech 19. století snížil počet žen vstupujících do sňatku v kategorii 35 a více. Můžeme tedy usuzovat, že se pro ženy, které v 60. letech z různých důvodů dlouho na sňatek nedosáhly, stal postupně se zaváděním průmyslové výroby sňatek dostupnější a kategorie 35 a více nemá v 90. letech již prakticky zastoupení. Nejnižší věková kategorie se u žen drží v obou sondách okolo 10%, u mužů v obou sondách tato kategorie nemá žádné zastoupení. Lze říci, že muži obvykle museli déle čekat a sňatek jim byl dostupný až v okamžiku, kdy mohli dostatečně finančně zabezpečit novou rodinu. Mimo finanční stránku však mohly do rozhodování vstupovat i jiné faktory, jako například aktuální trend, kdy obvykle lidé opouštěli domovy svých rodičů nebo kdy se brali lidé z jejich okolí. U mužů byly věkové kategorie v 60. letech poměrně vyrovnané a to zejména kategorie 20-24 a 30-34, s tím, že hlavním těžištěm byla kategorie 25-29. Kategorie 35 a více má u mužů v 60. letech hodnotu 8,3%. V 90. letech 19. století je patrný posun sňatkového věku u mužů směrem

k nižším věkovým kategoriím. Kategorie 35 a více již netvoří ani 5% podíl na celkovém počtu sňatků. Naproti tomu kategorie 20-24 a 25-29 zvýšily své podíly a vyrovnaly se na hodnotě 42,5%. Je zde tedy vidět stejná tendence snižování sňatkového věku jako u žen.

Vidíme, že v první časové sondě je průměrný sňatkový věk u žen 25,2 a u mužů 28,2. Na farnosti Libčany byl sňatkový věk žen v letech 1855-1864 25,1 a u mužů 27,7. V druhé časové sondě je průměrný sňatkový věk u žen 24,1 a u mužů 28,1. Na farnosti Libčany byl sňatkový věk žen v letech 1885-1894 24,5 a u mužů 27,1⁵⁵. V případě Peček se u žen jedná o poměrně výrazné snížení průměrného sňatkového věku a u mužů na první pohled méně výrazné snížení. Je zde ale třeba zopakovat, že se výrazně posílily kategorie 20-24, a to potvrzuje naši výchozí hypotézu, že sňatkový věk bude po zavedení chemické továrny na výrobu umělých hnojiv klesat.

Co mě zaujalo, byl fakt, že průměrný sňatkový věk v obou případech je poměrně vysoký. Což dle mého názoru odporuje moderním, lehce romantickým představám o tom, že se v dřívějších dobách lidé brali podstatně dříve, nežli je tomu dnes. Přitom dle současných údajů českého statistického úřadu je průměrný sňatkový věk žen 28,4 a mužů 31,7, což není tak markantní rozdíl, s jakým se obvykle při rozhovorech na toto téma setkávám.⁵⁶

Pro srovnání jsem provedla sondu v nedalekých Dymokurech, kde zhruba v letech 1860-1905 probíhal podobný scénář jako v obci Pečky. To znamená, že zde byla zaváděna průmyslová výroba, konkrétně cukrovar.

Tabulka č. 6 - Průměrný sňatkový věk v obci Dymokury				
Období	Věk muži	Věk ženy	Věk muži při dalších sňatcích	Věk ženy při dalších sňatcích
1860- 1870	27,6	25,6	48,1	38,1
1871- 1881	25	23,9	41,9	33,4
1895- 1905	26,9	24,1	40,7	34,5

Zdroj: SOA Praha: farnost Dymokury, matrika oddaných 1843-1914 (Dymokury 09)

Při pohledu na tabulku č. 6 je vidět průměrný sňatkový věk mužů a žen v obci Dymokury. Je rozdělena tak, že ukazuje jak sňatkový věk lidí, kteří vstupovali do manželství za svobodna, tak lidí, kteří vstupovali do manželství jako ovdovělí. Pro období před zavedením cukrovaru v Dymokurech, tedy pro první sondu let 1860-1870 si můžeme skutečně

⁵⁵ Šikulová, A.: Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914). In Historická demografie 34. 2010. str. 135.

⁵⁶ Údaje se týkají roku 2013. <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2014>

všimnout, že je průměrný sňatkový věk dosti vysoký, u žen je konkrétně 25,6 let průměrného věku a u mužů 27,6 let.

Druhá sonda z období 1871-1881 nám ukazuje čísla z dob, kdy byl v Dymokurech postaven nový cukrovar. Oproti desetiletí předchozímu se nám najednou průměrný sňatkový věk obou pohlaví a obou kategorií poměrně výrazně sníží. Stejně tak jako tomu je v Pečkách se ukazuje, že rozvinutím průmyslu se i zde mohl stát sňatek dostupnější.

Poslední sonda z let 1895-1905, tedy z let, kdy byl podle získaných informací cukrovar na svém vrcholu, neprokázala žádnou souvislost mezi výší sňatkového věku a úspěšností produkce cukrovaru. Moje očekávání, že se výnosnost cukrovaru a stavba železnice nějak projeví na ještě větším snižování sňatkového věku, se tím pádem nepotvrdilo. Zároveň jsem však nepřišla s žádným závěrem, který by zodpovídal otázku, proč se průměrný sňatkový věk u obou pohlaví při prvním sňatku vrátil na téměř stejné hodnoty, jako tomu bylo před založením cukrovaru.

6. Analýza matričních záznamů dle geografického původu snoubenců

V této kapitole se pokusím vyložit výsledky analýzy matričních záznamů týkající se původu snoubenců. Jak jsem již nastínila v kapitole o pramenech a metodě, zajímalo mě zejména, jestli založení chemické továrny na výrobu umělých hnojiv, přilákalo do Peček lidi i odjinud. Farní matriky oddaných, které jsem sledovala u každého snoubence, zaznamenávaly jeho původ a místo bydliště. Já vycházela z informací ohledně jejich původu, ten byl u ženichů psán rovnou za jménem, kdežto u nevěst byl jejich původ obvykle uveden jako rodiště otce.

Mohli bychom předpokládat, že se po svatbě obvykle žena přestěhovala za svým mužem, nemuselo to však takto být ve všech případech. Například pokud by muž sňatkem se ženou získal pracovní příležitost v místě jejího bydliště, patrně by se stěhoval on za ní. Bohužel to, kde oba manželé po svatbě žili, nelze z matrik oddaných zjistit. Museli bychom porovnávat údaje z matrik oddaných a zemřelých, případně hledat v jiných pramenech, které by sledovaly osudy manželů po svatbě. Takové bádání ovšem přesahuje rámec mé práce, a tudíž jsem zjišťovala pouze místo odkud snoubenci pocházeli.

Tabulka č. 7 - Geografický původ snoubenců v letech 1860-1869			
Nevěsta			
	Z Peček	Odjinud	Celkem
Počet	77	23	100
%	77	23	100
Ženich			
	Z Peček	Odjinud	Celkem
Počet	57	43	100
%	57	43	100

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03)

Tabulka č. 8 - Geografický původ snoubenců v letech 1890-1899			
Nevěsta			
	Z Peček	Odjinud	Celkem
Počet	125	55	180
%	69,4	30,6	100
Ženich			
	Z Peček	Odjinud	Celkem
Počet	124	56	180
%	68,9	31,1	100

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

Při pohledu na tabulku č. 7 vidíme, že v letech 1860-1869 pocházelo 77% nevěst a 57% ženichů přímo z obce Pečky. Zajímavé je, že odjinud byl větší počet ženichů než nevěst a to takřka o polovinu. Důvod tohoto rozdílu popisuje ve své práci například Alice Klášterská: „Bývalo obvyklé uzavírat sňatek ve farnosti, odkud pocházela nevěsta“.⁵⁷ Z tohoto důvodu je většina žen v matrikách právě z farnosti Pečky. Zároveň bychom si tento rozdíl mohli vyložit tak, že před založením chemické továrny na umělá hnojiva v Pečkách v roce 1872 měli místní muži v tomto období menší šanci oženit se, a proto si místní ženy brali spíše muži z jiných vesnic. Nevíme však, jestli si spíše místní muži zkrátka nebrali ženy z jiných vesnic či měst, což se nám do výsledků nepromítne.

Pokud se totiž podíváme na tabulku č. 8, můžeme si všimnout, že v letech 1890-1899 pocházel z farnosti Pečky takřka stejný počet žen i mužů. Množství mužů z jiných vesnic tedy oproti létům 1860-1869 poklesl téměř o polovinu. To by mohlo odpovídat méj domněnce, že se po založení továrny stal sňatek pro muže pocházející z Peček dostupnějším.

⁵⁷ Klášterská, A.: Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století. In: Historická demografie 22. Praha. 1998. str. 147.

Kritérium, které jsem zvolila v tabulce č. 7 a č. 8, dostatečně nevyovídá o tom, z jaké vzdálenosti zhruba snoubenci pocházeli, abych tedy údaje zpřesnila, tak v tabulce č. 9 a č. 10 uvádím vzdálenost míst původu snoubenců v kilometrech. Údaje jsem měřila podle mapy vzdušnou čarou a to z toho důvodu, že by bylo velmi obtížné, zdali vůbec proveditelné, zkoumat tehdejší cesty. Následující dvě tabulky tedy shrnují výsledky měření:

Tabulka č. 9 - geografický původ snoubenců: vzdálenost v km v období 1860-1869				
	Ženy		Muži	
	Počet	%	Počet	%
Z Peček	77	77	57	57
1-10km	11	11	24	24
10-20km	7	7	12	12
20+ km	5	5	7	7
Celkem	100	100	100	100

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03)

Tabulka č. 10 - geografický původ snoubenců: vzdálenost v km v období 1890-1899				
	Ženy		Muži	
	Počet	%	Počet	%
Z Peček	125	69,4	124	68,9
1-10km	25	13,9	28	15,6
10-20km	18	10	10	5,5
20+ km	12	6,7	18	10
Celkem	180	100	180	100

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

Tabulka č. 9 týkající se původu snoubenců z let 1860-1869 nám ukazuje, že zhruba 90% nevěst i ženichů pocházelo buď přímo z Peček, nebo z jejich nejbližšího okolí. Vesnice v okolí Peček, z nichž snoubenci (především muži) pocházeli, se často opakovaly, byly mezi nimi například: Cerhenice, Kostelní Lhota, Sadská, Přebozy, nebo Ratenice. Snoubenci od sebe tudíž ve většině případů bydleli necelých 10 kilometrů, přičemž 7% nevěst pak pocházelo z vesnic vzdálených od 10-20 kilometrů a ve stejné kategorii pocházelo z takto vzdálených vesnic 12% ženichů. Pouze 5% nevěst a 7% ženichů pocházelo z míst

vzdálenějších než 20 kilometrů. Tuto kategorii jsem dále nespecifikovala, neboť zde mohla být největší pravděpodobnost chyby. Zahrnovala jsem sem všechny záznamy, které neodpovídaly okolním vesnicím. Mezi vesnice, které spadaly do kategorie 20+ patřily například Močovice vzdálené 36 kilometrů, Mezholez vzdálená 26 kilometrů, nebo obec Bošice, která pokud byla identifikována správně, tak se nacházela celých 173 kilometrů daleko do Peček a pocházel z ní jeden z ženichů.

Tabulka č. 10 týkající se původu snoubenců z let 1890-1899, tedy po zavedení průmyslové výroby do Peček, nám ukazuje, že v případě nevěst se hodnoty nijak výrazně neproměnily. Pouze se lehce proměnil počet žen pocházejících přímo z Peček, klesl zhruba o 7% a naopak se navýšil počet žen v kategorii 10-20 kilometrů vzdálených vesnic a z vesnic vzdálených 20 a více kilometrů, v obou případech došlo k nárůstu zhruba o 2%. U mužů došlo naopak k nárůstu těch, kteří pocházeli přímo z Peček a k poklesu těch, kteří pocházeli buď z vesnic nejbližších, nebo z vesnic vzdálených do 20 kilometrů. Počet mužů pocházejících přímo z Peček vzrostl o 12%. To by mohlo potvrzovat mou předchozí domněnku, že se po rozvinutí průmyslové výroby stal sňatek pro muže pocházející z Peček dostupnějším, nežli to mu tak bylo před jejím rozvinutím. Jak jsem již zmiňovala výše, mohli si muži z Peček brát ženy odjinud. V kategorii 20+ došlo u mužů pouze k nepatrnému nárůstu o 3%. V 90. letech patřily mezi obce vzdálenější než 20 kilometrů například: Mirošovice vzdálené 37 kilometrů, Chaběrice vzdálené 46 kilometrů, nebo 110 kilometrů vzdálené Krásné Březno (za předpokladu, že bylo identifikováno správně). V 90. letech se zde navíc začala objevovat v záznamech i větší města, z kterých pak zejména muži pocházeli. Matrika obsahovala záznamy například o muži pocházejícím z Žatce, Kladna, a 8 ženichů pocházelo dokonce z různých částí Prahy. Neprojevovala se zde tedy jen ukázka klasické urbanizace, ale projevila se zde již její další fáze, kdy se lidé z větších měst občas stěhovali i na jejich periferie, či za jejich hranice.

7. Analýza matričních záznamů dle sociálního původu snoubenců

V této kapitole vyložím výsledky analýzy matričních záznamů týkající se sociálního původu snoubenců. Pokusím se nastínit souvislosti mezi postupující industrializací Peček a sociálním původem snoubenců. Z matričních záznamů lze naznačit, jakou sňatkovou strategii při volbě partnera snoubenci volili. Opět jsem použila dvě desetileté sondy z let 1860-1869 a 1890-1899. Rozbor jsem prováděla pro sňatky, kde se braly osoby svobodné, pro sňatky, kde si svobodný bral vdovu, pro sňatky, kde si svobodná brala vdovce, a pro sňatky ovdovělých párů. Pro rozdělení snoubenců do jednotlivých kategorií jsem použila mírně upravené členění Lumíra Dokoupila, který rozdělil snoubence do šesti skupin.⁵⁸

První kategorie je označena jako rolník a spadají sem všichni majitelé půdy. Druhá kategorie je označena jako zemědělský dělník a spadá sem například čeled'. Třetí kategorie je označena jako průmyslový dělník a spadají sem všichni ti, kteří pracovali v továrnách, na dráze apod. Čtvrtá kategorie je označena jako svobodná povolání a spadají sem úředníci, kterých bylo v záznamech velmi málo, učitelé, a vysloužilí vojáci. Pátá kategorie je označena jako řemeslník a spadají sem kováři, zámečníci, obchodníci, hostinští, tkalci, ševci apod.

Je důležité zmínit, že matriky neobsahovaly u nevěst záznamy o jejich zaměstnání, a tudíž byly údaje o jejich sociálním původu odvozovány ze zaměstnání jejich otců, a to jak v sondě z let 1860-1869 tak v sondě z let 1890-1899. U ženichů byl naopak ve všech sledovaných případech uveden vždy aktuální stav jejich zaměstnání, a tudíž byl sociální původ odvozován od tohoto záznamu.

⁵⁸ Lumír Dokoupil použil následující rozdělení: zemědělství, řemeslná výroba, dělníci v průmyslu, nádeníci, inteligence a úředníci, ostatní. (Lumír DOKOUPIL, Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti do sčítání 1869. Praha. 1986, str. 102.)

Tabulka č. 11

Sňatky svobodných snoubenců dle sociálního původu v období 1860-1869						
soc.původ nevěsty	soc.původ ženicha					
	rolník	zeměd. dělník	průmysl. dělník	svobodná povolání	řemeslník	celkem (%)
rolník	8	6	5	24	12	55 (69,6)
zeměd. dělník	1	3	1	1	2	8 (10,1)
průmysl. dělník	0	0	0	0	0	0 (0)
svobodná povolání	0	0	0	2	2	4 (5,1)
řemeslník	1	0	1	2	8	12 (15,2)
celkem (%)	10 (12,7)	9 (11,4)	7 (8,9)	29 (36,7)	24 (30,4)	79

Tabulka č. 12

Sňatky svobodných snoubenců dle sociálního původu v období 1890-1899						
soc.původ nevěsty	soc.původ ženicha					
	rolník	zeměd. dělník	průmysl. dělník	svobodná povolání	řemeslník	celkem (%)
rolník	3	0	38	4	11	56 (38,9)
zeměd. dělník	1	1	10	0	1	13 (9)
průmysl. dělník	1	1	28	2	6	38 (26,4)
svobodná povolání	0	0	7	2	1	10 (9,4)
řemeslník	0	0	10	7	10	27 (18,8)
celkem (%)	5 (3,5)	2 (1,4)	93 (64,6)	15 (10,4)	29 (20,1)	144

Zdroj: SOA Praha: famost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03) a matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

Z pohledu na tabulku č. 11 vyplývá, že v letech 1860-1869 nejčastěji uzavírali sňatky svobodné ženy rolnického původu se svobodnými muži vykonávajícími nějaké svobodné povolání. Obecně je kategorie rolník u nevěst zastoupena největším počtem sňatků – téměř 70%. Druhou nejčastěji zastoupenou kategorií u nevěst byl řemeslný původ a hned v závěsu za ním původ zemědělsko-dělnický. Kategorie průmyslového dělníka zde nebyla zastoupena ani v jednom z případů. Můžeme to vysvětlit tak, že se zde průmyslové továrny v 60. letech ještě neobjevovaly a taktéž, že sledujeme povolání otce a ne nevěsty. U ženichů byla obecně nejčastěji zastoupenou kategorií kategorie svobodných povolání ale to pouze necelých 37%.

U mužů byly jednotlivé kategorie mnohem více rovnoměrně rozloženy. Druhou kategorií se tak stala kategorie řemeslníků s 30% a zbylé tři kategorie byly rovněž rozděleny každá v zastoupení zhruba 10% s tím, že kategorie průmyslových dělníků zde již oproti ženám zastoupení měla, ale bylo nejmenší. Můžeme tak říci, že svobodní snoubenci v letech 1860-1869 v Pečkách nejčastěji získávali obživu ze zemědělství a řemesla, je vcelku logické, že průmyslové dělnictvo se zde v této době neobjevovalo, jelikož průmyslová výroba do Peček byla zavedena až v 70. letech. Z pohledu na tabulku č. 12 je patrný jasný rozdíl. V letech 1890-1899 nejčastěji uzavírali sňatky svobodné ženy rolnického původu se svobodnými muži průmyslovo-dělnického původu. U svobodných že je kategorie rolník stále nejvíce zastoupena a to téměř v 40%. Mohlo by to značit fakt, že se zvyšujícím se výdělkem mužů zaměstnaných v průmyslu, zůstávaly ženy po svatbě doma. S přesností to vědět nemůžeme, neboť v matričních záznamech byl u žen zaznamenáván pouze sociální původ jejich otců nebo zemřelých manželů. I přes přetrvávající největší zastoupení rolnického původu u svobodných žen, je vidět, že se ostatní kategorie více vyrovnaly. Největší změnou prošla především kategorie průmyslového dělnictva, neboť z 0% se v 90. letech vyšplhala hodnota na 26,4%, což je druhá nejčastěji zastoupená kategorie. Musíme však mít stále na paměti, že u žen byl zaznamenáván v matrikách pouze sociální původ jejich otce, a výsledky nevyovídají nic o zaměstnání žen v době svatby. O pár procent se také zvedla hodnota u řemesla a svobodných povolání, a naopak poklesla hodnota u zemědělského rolnictva. U svobodných ženichů v 90. letech jednoznačně převládá kategorie průmyslových dělníků s 65%. Ve všech ostatních kategoriích tak dochází k menšímu či většímu úbytku zastoupení. Největší pokles zaznamenává kategorie svobodných povolání, která poklesne z původních 37% na necelých 11%. U zbylých tří kategorií dochází zhruba k stejnému úbytku po 10%. Lze říci, že s postupnou industrializací Peček se proměnily podíly lidí pracujících v zemědělství a podíly lidí pracujících v průmyslu. Zároveň je zde také vidět variabilita jednotlivých sňatků, tudíž se zde neukazuje, že by se projevovala nějaká sociální endogamie jednotlivých sociálních původů. Dělníci si brali dělnice zrovna tak, jako si ženy rolnického původu brali muže vykonávající nějaké svobodné povolání.

Další rozbory jsem provedla pro sňatky vdovců se svobodnými ženami a naopak.

Tabulka č. 13

Sňatky vdovce se svobodnou v období 1860-1869						
soc.původ nevěsty	soc.původ ženicha					
	rolník	zeměd. dělník	průmysl. dělník	svobodná povolání	řemeslník	celkem (%)
rolník	6	1	0	1	1	9 (69,2)
zeměd. dělník	0	0	0	0	0	0 (0)
průmysl. dělník	0	0	0	0	0	0 (0)
svobodná povolání	1	0	0	0	0	1 (7,7)
řemeslník	3	0	0	0	0	3 (23,1)
celkem (%)	10 (76,9)	1 (7,7)	0 (0)	1 (7,7)	1 (7,7)	13

Tabulka č. 14

Sňatky vdovce se svobodnou v období 1890-1899						
soc.původ nevěsty	soc.původ ženicha					
	rolník	zeměd. dělník	průmysl. dělník	svobodná povolání	řemeslník	celkem (%)
rolník	2	0	1	1	1	5 (26,3)
zeměd. dělník	1	0	2	0	0	3 (15,8)
průmysl. dělník	1	0	1	0	2	4 (21,1)
svobodná povolání	0	0	1	1	0	2 (10,5)
řemeslník	0	0	4	1	0	5 (26,3)
celkem (%)	4 (21,1)	0 (0)	9 (47,4)	3 (15,8)	3 (15,8)	19

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03) a matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

Z tabulky č. 13 je vidět, že v 60. letech probíhal u sňatků vdovců se svobodnými ženami podobný vývoj jako u svobodných snoubenců. Nejčastěji uzavírali sňatky ovdovělí rolníci se svobodnými ženami rolnického původu. Druhým nejčastějším typem svazku byl sňatek ovdovělého rolníka se svobodnou ženou řemeslnického původu. Sňatky dělníků zde nebyly ani jednou zastoupeny. V 90. letech tabulka č. 14 ukazuje, že opět dochází k proměně hodnot ze zemědělských kategorií do kategorie průmyslovo-dělnické a také řemeslnické. Nejčastěji uzavírali sňatky ovdovělí dělníci se svobodnými ženami řemeslnického původu. U žen byly zastoupeny všechny kategorie vždy alespoň jedním sňatkem, kdežto u mužů zde

chyběl sňatek zemědělského dělníka. Ukazuje se tak, že s postupující industrializací Peček nastává stejná situace v proměně, jako u svobodných snoubenců.

Tabulka č. 15

Sňatky svobodného s vdovou v období 1860-1869						
soc.původ nevěsty	soc.původ ženicha					celkem (%)
	rolník	zeměd. dělník	průmysl. dělník	svobodná povolání	řemeslník	
rolník	0	1	0	3	0	4 (66,6)
zeměd. dělník	0	0	0	0	0	0 (0)
průmysl. dělník	0	0	0	0	1	1 (16,7)
svobodná povolání	1	0	0	0	0	1 (16,7)
řemeslník	0	0	0	0	0	0 (0)
celkem (%)	1 (16,7)	1 (16,7)	0 (0)	3 (50)	1 (16,7)	6

Tabulka č. 16

Sňatky svobodného s vdovou v období 1890-1899						
soc.původ nevěsty	soc.původ ženicha					celkem (%)
	rolník	zeměd. dělník	průmysl. dělník	svobodná povolání	řemeslník	
rolník	0	0	1	0	0	1 (11,1)
zeměd. dělník	0	0	0	0	0	0 (0)
průmysl. dělník	0	0	0	1	2	3 (33,3)
svobodná povolání	0	0	0	0	0	1 (11,1)
řemeslník	0	0	3	1	1	5 (55,5)
celkem (%)	0 (0)	0 (0)	4 (44,4)	2 (22,2)	3 (33,3)	9

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03) a matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

Při pohledu na tabulku č. 15 týkající se sňatků svobodných mužů s ovdovělými ženami v 60. letech je vidět, že u žen stále nejvíce převládala kategorie rolnického původu a u mužů svobodná povolání. Celkově vstoupilo do manželství pouze 6 párů. Byl zde pouze jeden případ, kdy byla vdova dělnického původu. V 90. letech se stejně jako u ostatních tabulek ukazuje úbytek sňatků lidí rolnického a zemědělského původu a nárůst sňatků lidí pocházejícího z dělnického nebo řemeslnického prostředí. Nejčastěji sňatky uzavírali svobodní průmysloví dělníci s vdovami po řemeslnících. Počet celkově sezdáných párů

v tomto období stoupl o 3. I zde musíme konstatovat existující vliv industrializace Peček na sociální původ snoubenců. Další dva rozborů jsem provedla pro sňatky ovdovělých párů.

Tabulka č. 17

Sňatky ovdovělých snoubenců v období 1860-1869						
soc.původ nevěsty	soc.původ ženicha					
	rolník	zeměd. dělník	průmysl. dělník	svobodná povolání	řemeslník	celkem (%)
rolník	1	0	0	1	0	2 (100)
zeměd. dělník	0	0	0	0	0	0 (0)
průmysl. dělník	0	0	0	0	0	0 (0)
svobodná povolání	0	0	0	0	0	0 (0)
řemeslník	0	0	0	0	0	0 (0)
celkem (%)	1 (50)	0 (0)	0 (0)	1 (50)	0 (0)	2

Tabulka č. 18

Sňatky ovdovělých snoubenců v 1890-1899						
soc.původ nevěsty	soc.původ ženicha					
	rolník	zeměd. dělník	průmysl. dělník	svobodná povolání	řemeslník	celkem (%)
rolník	0	0	1	0	0	1 (12,5)
zeměd. dělník	0	0	2	0	0	2 (25)
průmysl. dělník	0	0	4	0	1	5 (62,5)
svobodná povolání	0	0	0	0	0	0 (0)
řemeslník	0	0	0	0	0	0 (0)
celkem (%)	0 (0)	0 (0)	7 (87,5)	0 (0)	1 (12,5)	8

Zdroj: SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03) a matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)

Předposlední tabulka č. 17 ukazuje sňatky ovdovělých párů v 60. letech. Obsahuje pouze dva sňatky a to mezi rolníky a vdovou rolnického původu a vdovce vykonávající svobodné povolání. Tato data tudíž nejsou na první pohled nijak vypovídající. Zajímavý je ale pozorovat nárůst sňatků ovdovělých osob v 90. letech. To by mohlo značit, že i ovdovělé osoby, které by se v 60. letech již do sňatků nijak nehrnuly, v 90. letech získali šanci na uzavření manželství. Nejčastěji jsou vidět sňatky vdov-dělnic a vdovců-dělníků. Ukazuje se, že i v těchto případech se projevovale stejná tendence jako u sňatků svobodných snoubenců.

8. Závěr

Během výzkumu dostupnosti sňatku ve světle hospodářského vývoje v druhé polovině 19. století byly zpracovány stovky matričních záznamů ze tří digitalizovaných matričních knih ze Státního oblastního archivu v Praze. Mnohé další matriční knihy byly procházeny za účelem výběru vhodného vzorku a lokality. Získané výsledky budou platné pro mnou vybranou farnost Pečky, kterou považuji za modelový typ vesnice, kde probíhal přechod od především zemědělské výroby k výrobě průmyslové.

V úvodu práce jsem si stanovila hypotézu, že po založení chemické továrny na výrobu umělých hnojiv (1872) ve farnosti Pečky, které byly původně hodně zemědělsky zaměřené, dojde ke zlepšení dostupnosti sňatku, což se projeví snižováním průměrného sňatkového věku snoubenců. Následně jsem se tento předpoklad pokusila rozvést a přiblížit čtenáři širší historické souvislosti, a to zejména příčiny a průběh průmyslové revoluce a industrializace na českém území. V tuto chvíli již máme k dispozici zanalyzovaná data z výzkumu matrik a můžeme přistoupit k zhodnocení toho, nakolik se moje výchozí hypotéza projevila na zkoumaném vzorku a zopakovat nejdůležitější části, na které jsem v průběhu jejich zpracovávání narazila.

Nejprve jsem zanalyzovala matriční záznamy dle rodinného stavu snoubenců na farnosti Pečky. Pomocí dvou sond, které jsem zasadila do let 1860-1869 a 1890-1899, tedy do let před a po založení chemické továrny na výrobu umělých hnojiv (1872), jsem získala výsledky týkající se rodinného stavu při vstupu do manželství a také v jakých variacích manželství vznikala. Tyto data jsem dále porovnávala s výsledky analýzy matrik z farnosti Libčany, kterou prováděla A. Šikulová v práci *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914)*. Dozvěděla jsem se, že na farnosti Pečky v 60. letech nejčastěji vstupovali do manželství svobodní jedinci, a to zhruba v 80% případů. Druhým nejčastěji uzavíraným typem sňatku byl svazek mezi ovdovělým mužem a svobodnou ženou. Nejméně uzavíraným typem manželství byl svazek vdov se svobodnými muži a svazek dvou ovdovělých osob. Vysvětlila jsem, že vdovy to měly na poli s manželstvím těžší a obvykle v tomto stavu setrývaly až do konce života, svobodní muži si je obvykle braly až ve chvíli, kdy to pro ně mělo nějaký pozitivní socio-ekonomický dopad. V 90. letech jsme si ukázali, že jsou data týkající se rodinných stavů při vstupu do manželství přibližně stejná. Až při následujícím pohledu na výsledky týkající se průměrného sňatkového věku jsme si mohli

všimnout klesající tendence, kterou jsme na začátku předpokládali. V 60. letech byl průměrný sňatkový věk mužů na farnosti Pečky 28,2 a u žen 25,2, v 90. letech byl u mužů 28,1 a u žen 24,1. Potvrdila se tak snižující se tendence, a to zejména pokud jsme se pečlivě podívali do tabulky č.5, kde byly vidět jednotlivé věkové kategorie, u kterých bylo jasně vidět, že se sňatkový věk snoubenců po založení chemické továrny v Pečkách začal snižovat. Výsledky z těchto sond jsem následně porovnávala s výsledky výzkumu průměrného sňatkového věku, který jsem prováděla ve farnosti Dymokury. Jak již bylo zmíněno, farnost Dymokury jsem vybrala z toho důvodu, že zde probíhal stejný hospodářský vývoj jako na farnosti Pečky.

Další faktor, který jsem ve své práci podrobila zkoumání, byl geografický původ snoubenců. Provedla jsem analýzu jednotlivých záznamů a výsledky opět zpracovala do přehledných tabulek. Většina snoubenců pocházela buď přímo z Peček, nebo jejich nejbližšího okolí. Můžeme tedy říci, že lidé měli nejčastěji tendenci brát si někoho, s kým pravděpodobně mohli nejčastěji přicházet do styku. V 60. i 90. letech existovaly i sňatky uzavírané osobami ze vzdálených obcí a měst, nebylo jich však velké množství. Zdali měla stavba chemické továrny v Pečkách výraznější vliv na to, odkud do Peček lidé přicházeli uzavírat manželství, nemůžeme s přesností odpovědět, na to bychom potřebovali zpracovávat prameny jiné povahy. Výsledky spíše značí to, že stavba továrny přilákala spíše více nových pracovníků přímo z Peček, ne však ze vzdálenějšího okolí. Můžeme se domnívat, že k nárůstu počtu sňatků v 90. letech došlo díky možnosti získání obživy jiným způsobem než pouze zemědělskou činností, na druhou stranu je otázka, zdali se takové změny mohly projevit během tak krátké doby. Při otázce zdali existoval vztah mezi sňatkovým věkem a sňatkovou mobilitou taktéž nelze najít jednoznačnou odpověď. Tyto fenomény na sebe pravděpodobně neměly žádný přímý vliv. Nemůžeme tedy říci, že by změna jednoho faktoru, ovlivňovala automaticky ten druhý. Myslím si však, že nepřímě na sebe za pomoci dalších vstupujících faktorů jistě působily.

Poslední hledisko, které jsem ve své práci podrobila zkoumání, byl sociální původ snoubenců. Vycházela jsem z předpokladu, že v 60. letech v Pečkách budou převažovat především sňatky rolníků a rolnic, a naopak s postupným rozvojem průmyslu se začnou objevovat sňatky snoubenců dělnického původu. Tento můj předpoklad vycházel čistě ze sledování hospodářského vývoje Peček, který zde byl již několikrát zmíněn. Z výsledků analýzy je jasně vidět, že se tento předpoklad potvrzuje. V 60. letech 19. století byly nejčastěji uzavírány sňatky mezi nevěstami zemědělského sociálního původu a ženichy vykonávajících buďto zemědělskou činnost, nebo svobodné povolání. V 90. letech byl zjevný nárůst sňatků, kdy byl ženich zaměstnán jako dělník nebo řemeslník a bral si ženu rolnického původu.

Kromě toho, že by se nám tím potvrdil výchozí předpoklad vycházející ze sledování hospodářského vývoje Peček, jsme si tento jev mohli vysvětlit i tak, že nevěsty, které byly určovány sociálním původem svého otce, v té době zaměstnány zkrátka nebyly a zůstávaly v domácnosti. Tato proměna sociálního původu snoubenců se projevila jak u svobodných, tak u ovdovělých.

Uzavíráme práci s tím, že do problematiky vstupuje mnoho faktorů, které ovlivňují pohled na věc. Do budoucna bude jistě velkým úkolem zkusit shrnout poznatky z různých regionálních studií do většího celku a přiblížit se komplexnějšímu pohledu na problematiku vztahu dostupnosti sňatku a sňatkového věku vzhledem k hospodářskému vývoji na českém území.

9. Obrazové přílohy

Obr. č. 1

Znak města Pečky

10. Prameny a literatura

Primární zdroje:

1. SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1847-1877 (Pečky 03)
2. SOA Praha: farnost Pečky, matrika oddaných 1877-1915 (Pečky 07)
3. SOA Praha: farnost Dymokury, matrika oddaných 1843-1914 (Dymokury 09)

Sekundární literatura a editované zdroje:

1. BROUČEK, Stanislav a Richard JEŘÁBEK, ed. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1450-2.
2. DIVIŠ, J. V.: *Příspěvky k dějinám průmyslu cukrovarnického v Čechách*: Spolek cukrovarníků východních Čech. Pardubice: Spolek cukrovarníků východních Čech, 1894
3. DOKOUPIL, Lumír. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. V Praze: Sociologický ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-85950-64-2.
4. DOKOUPIL, Lumír. *Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti do sčítání 1869*. Praha. 1986.
5. DUDEK, F.: *Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872*. Praha: Academia, 1979
6. HELLICH, J.: *Příspěvek k dějinám Peček*.
7. HEROLDOVÁ, Iva: *Vesnická poddanská rodina v Čechách před vydáním patentu o zrušení nevolnictví a po něm*. In: *Český lid* 3, roč. 68. Praha. 1981.
8. HORSKÁ, Pavla. *Český průmysl a tzv. druhá průmyslová revoluce*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.
9. HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.
10. JAKUBEC, Ivan a Zdeněk JINDRA. *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1035-3.
11. JELEČEK, Leoš. *Zemědělství a půdní fond v Čechách ve 2. polovině 19. století*. Praha: Academia, 1985.
12. JÍLEK, František (ed.). *Studie o technice v českých zemích*. V Praze: Národní technické muzeum, 1986. Sborník Národního technického muzea, č. 22
13. KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962. Populární právní knižnice.
14. KLÁŠTERSKÁ, Alice: *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*. In: *Historická demografie* 22. V Praze. Sociologický ústav AV ČR. 1998.

15. LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: Paseka, 2006. Fénix (Paseka). ISBN 80-7185-647-9.
16. LOM, F.: *K počátkům používání umělých hnojiv v Čechách*. Praha. 1930.
17. MACHAČOVÁ, Jana a Jiří MATĚJČEK. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. V Praze: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1679-7.
18. MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009. ISBN 978-80-7204-560-0.
19. MAUR, Eduard.: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. In: Historická demografie 6. Praha 1972.
20. NEZBEDA, Josef. *Kronika obce Dymokury*. Díl 3.
21. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1888.
22. PETRÁŇ, Josef. *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Česká historie. ISBN 978-80-7422-123-1.
23. PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇNOVÁ. *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha: Set Out, 2000. Historica (Set Out). ISBN 80-86277-08-9.
24. RAMEŠ, Václav. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-175-2.
25. ŠEBÁNEK, Jindřich, FIALA, Zdeněk a Zdeňka HLEDÍKOVÁ: *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha 1984
26. ŠIKULOVÁ, A. : *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914)*. In: Historická demografie 34 V Praze. Sociologický ústav AV ČR. 2010.
27. VOLÁK, František. *Město Pečky - historie*.

< <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2014> >

< <http://www.pecky.cz/cs/mesto/o-meste/z-historie-mesta> >

< <http://www.ceskearchivy.cz> >